

II. ABDÜLHAMİD'E DAİR MANZUM BİR OYUN: *LİBERTE*

Gürkan Yavaş*

Özet: 19. yüzyıl Türkiye tarihinde önemli bir yeri olan II. Abdülhamid, Türk edebiyatında da kendisine yer bulabilmiş kayda değer bir tarihî kişiliktir. Yaşadığı devrin sosyal ve siyasi olaylarına kayıtsız kalmayan şair ve tiyatro yazarı Abdülhak Hamid, *Liberte* isimli manzum tiyatro oyununda, Türk tarihinin bu önemli hükümdarı II. Abdülhamid'i merkeze alır. Uzun yıllar sansür nedeniyle yayımlanamayan bu oyununda Hamid, alegori yöntemiyle, hem II. Abdülhamid'in şahsını, hem o dönemdeki yönetimi ve bazı devlet adamlarını, hem de uğruna mücadele verilen fikirleri sade bir şekilde işler. Hamid, sade bir Türkçe kullandığı bu oyununda, Sultan Hamid Türkiye'sinin dikkat çekici bir panoramasını da gözler önüne serer.

Anahtar Kelimeler: Abdülhak Hamid, manzum tiyatro, *Liberte*, II. Abdülhamid.

A VERSE DRAMA ABOUT ABDÜLHAMİD II: *LİBERTE*

Abstract: *Abdülhamid II, having an important place in 19th century's Turkey, is a considerable historical person who also played an exceptional role in Turkish Literature. Abdülhak Hamid, a poet and playwright, who never remained indifferent to social and political events of his time, put Abdülhamid II, the most important ruler of the Turkish historical period, in the centre of his verse drama Liberte. In this play, not published for a long time because of censorship, Hamid processes, using the allegory method, both Abdülhamid's personality and his administration, and some statesmen and some ideas for the sake of which we struggled in that time. Hamid, who partly used simple Turkish vocabulary in this play, exhibits a remarkable panorama of Sultan Hamid's Turkey.*

Keywords: *Abdülhak Hamid, verse drama, Liberte, II. Abdülhamid.*

GİRİŞ

Abdülhak Hamid, her ne kadar şiir sahasında temayüz etmiş bir edebî şahsiyetsen de aynı zamanda o, Tanzimat sonrası Türk edebi-

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

yatının önemli bir tiyatro yazarıdır. Onun tiyatro sanatı ile tanışıklığı, daha çocuk yaşlarında Avrupa'ya yaptığı gezilerde başlar. Örneğin Napoli'ye yaptığı ziyaret, onun daha çok opera ve baleye ilgi duymasına vesile olur.¹ Burada izlediği oyunlardan sonra Türk edebiyatında yazılan tiyatro oyunlarına yönelir. Özellikle Türk edebiyatında ilk manzum tiyatro oyununu kaleme alan Ali Haydar Bey ve piyeslerinin Hamid'i etkilediği söylenebilir.² Başlangıçta sanat anlayışı ve edebî kültürünün etkisiyle romantizme bağlanan Hamid, Fransız klasiklerini tanıdıktan sonra yön değiştirir:

"Hamid'de ilk yön değiştirme hem şekil, hem de içerik bakımından olur. Düzyazı ile eser vermeye başladığı, kendi toplum yaşamımızı ya da Doğu yaşantısını ve dram biçimini seçtiği hâlde Fransız klasiklerini tanıyınca manzum trajedi yazmaya başlar, aynı zamanda içerik bakımından da etkilenir. Bu doğrultuda Hamid'in çok şey borçlu olduğu iki yazardan biri Racine, öteki Corneille'dir."³

Abdülhak Hamid, birçok oyununu Tanzimat sonrasında yazmaya başladığı hâlde, onların önemli bir bölümünü ancak Meşrutiyet'ten sonra yayımlayabilir. *Liberte* ve *Sardanapal*, bu duruma örnek teşkil eden eserleridir. Bunun nedeni, Hamid'in eserlerinde hemen her zaman politik imalara yer vermesidir. İleriki satırlarda görüleceği üzere Hamid, *Liberte*'de de günlük politikaya değinir; o kadar ki bu eserinde dönemin yönetimini son derece rahatsız edebilecek imalara yer verir.

Liberte, ilk olarak Meşrutiyet yıllarında, *Türk Yurdu* dergisinde tefrika hâlinde yayımlanır.⁴ Bu tefrikanın sonunda eserin bitiş tarihi olarak 15 Nisan 1293 kaydı olduğuna ve *Türk Yurdu*'nda da 1329 (1913) tarihinde tefrika edildiğine göre eser, tefrika hâlinde yayımlanabilmek için tam 36 yıl beklemiş demektir.⁵ Şairin kendisi de 18 Şubat 1913 tarihli bir "iltifatnâme-i tilmiz-nüvâzânede", eserini "Midhat Paşa'nın İstanbul'dan Avrupa'ya teb'îdini müteakıp" yazdığını ifade ettiğine⁶ ve Midhat Paşa da 5 Şubat 1877 tarihinde görevinden azledilip yurt dışına sürgüne gönderildiğine göre⁷ *Liberte*, en erken 1877 yılı içinde yazılmış olmalıdır. Oyunun bu kadar uzun süre yayımlanmadan beklemesinin nedeni de 1908'e kadar devam eden II. Abdülhamid iktidarındır. Çünkü o dönemde, "Sultan Abdülhamid Han-ı sâninin muvacehe-i gayzında bir eser, bir sahife, bir ibare değil, bir söz, bir fikir, bir tahayyül bile yükselemezdi."⁸ Bu nedenle *Liberte*, "delâlet ettiği mânâ gibi pek uzun müddet mahbus-ı istibdâd kalmıştı."⁹ Abdülhak Hamid de hatıralarında eseri Paris'te

iken yazdığını; ancak İstanbul'a dönünce onu uzun bir süre gizlemek zorunda kaldığını itiraf eder.¹⁰

Bilindiği gibi, Meclis-i Mebusân çalışmalarının durduğu 1877'den II. Meşrutiyet'in ilan edildiği tarih olan 1908'e kadar basın ve edebiyat dünyası üzerinde sansür uygulayan II. Abdülhamid'in ya da onun yürüttüğü politikanın aleyhine yayın yapılması mümkün değildi.¹¹ Hamid'in de bu sansüre maruz kaldığı açıktır. Eserinde II. Abdülhamid'i eleştiren ve onun anayasa ve demokrasi karşısındaki tutumunu yeren Hamid'in bu tavrının, eserin edebî değerinin ötesine geçip yayımlanmasının önündeki en büyük engeli oluşturduğu düşünülebilir.

LIBERTE VE ALEGORİ

Abdülhak Hamid'in *Liberte* adlı oyununun en önemli özelliği, alegorik bir eser olmasıdır. Alegorinin kelime anlamı, "*bir düşünceyi, bir davranışı ya da eylemi, daha kolay kavrayabilmek için onu, yerini tutabilecek simgelerle, simgesel sözlerle, benzetmelerle göz önünde canlandırma*" olarak açıklanabilir.¹² Diğer taraftan bir edebî terim olarak alegori, özellikle Divan edebiyatında, "*mecazlar yolu ile gerçekleştirilmiştir.*"¹³ Alegori ile ilgili burada öne çıkan nokta, anlatılmak istenenin bazı simgeler ya da kişileştirmeler yardımıyla canlandırılıp daha kolay bir şekilde ortaya konulmasıdır. Dolayısıyla burada, "soyut" bir kavramın "somut" varlıklar yardımıyla anlatılması esastır.¹⁴ *Liberte*'de de Hamid, *Liberte* isimli genç kızın ve diğer kahramanların isimlerini alegorik birer öge olarak kullanıp istibdat, milliyet, meşrutiyet gibi kavramları anlatmaya çalışır. Süleyman Nazif de *Liberte* ile ilgili yazısında, oyundaki şahısların, isimlerinden dolayı, birer "*fıkr-i isti'ârî*" olduğunu ifade eder.¹⁵ "*Bir şeyin kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anma*"¹⁶ şeklinde bir edebî sanat olarak bildiğimiz istiare, bu oyunda da kendisini gösterir. Açıkça ifade edilmesi o dönemde ciddi sıkıntılara neden olabilecek *liberte* (hürriyet), nasyon (millet), liberal (yenilikçi) gibi kavramlar, oyunda birer şahıs olarak yer almıştır.¹⁷

LIBERTE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME DENEMESİ

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre, "*Midhat Paşa ve Abdülhamid macerası için yazılan*" ve "*hayattan mücerrede doğru bir tercüme*"

olan *Liberte*, Hamid'in özgün oyunlarından biri değildir. Ona göre Hamid'in bu oyununun konusu, Corneille'in *Polyeucte*'una çokça benzer.¹⁸

Her ne kadar Süleyman Nazif, *Liberte*'nin "dört fasillik bir tiyatro kitab-ı güzini" olduğunu söylüyorsa da esasen oyun, üç fasillik bir manzum faciadır. Abdülhak Hamid, manzum tiyatro oyunlarının önemli bir kısmında aruz ölçüsünü kullanırken bazılarında ise bizzat oluşturmaya çalıştığı yeni "janr"ını dener.¹⁹ Bilinen anlamda hece ya da aruz ölçüsü kullanılmaksızın, büyük ölçüde eserdeki mısraların hece sayılarının denkliğine ve belli bir kafiye düzenine dikkat edilerek oluşturulan söz konusu janr,²⁰ Hamid tarafından bu eserde de kullanılır. O, aynı zamanda eserin kapağında "*mukaffâ bir facia*" ifadesine yer verir.²¹ Zaten Hamid, kendi buluşu olan "janr" ile yazdığı oyunları için "*mukaffâ*" veya "*müheccâ*" kavramlarını kullanmayı tercih eder. Hatıralarında da bu eserin şekline dair bilgi verirken onun "*her vezinden muarrâ ve yalnız 'mukaffâ' olarak tavsiif*" olunabileceğini söyler.²²

Ancak Abdülhak Hamid, eserinin bütününde her mısrada hece sayısının denk olmasına dikkat etmez. Bizzat kendisi bu konuda, "*Abdülhalim Memduh merhum bu eseri okumuş, bazı mısraları hesabü'l benana gayr-ı muvâfik bulmuş, yani on bir hece yerine on veya on iki olmak gibi şeyler ki bendenize de göstermiş ve tasdik ettirmişti. Tekrar muayeneye mecâlîm yok. Şu kadar diyebilirim ki aruz evzânı bendenize bu parmak hesabından kolay geliyor.*"²³ bilgisini verir.

Oyunda, belli bir nazım şekli kullanılmaz. Bazı diyaloglar dörtlükler hâlinde düzenlenirken bazıları daha az ya da daha fazla mısradan oluşturulur. Özellikle *Liberte* ile Nasyon'un karşılıklı konuşma bölümlerinde çok uzun diyaloglara rastlanmaktadır. Dolayısıyla diyaloglardaki mısra sayıları farklılık gösterir. Oyunun genelinde capraz kafiye kullanılır:

*Herkesin dediği şundan ibaret: (a)
Gûya Nasyon Liberte'ye müştak, (b)
Liberte de bu iştîyak u hasret (a)
Keyfiyetinde Nasyon'a ortak! (b)
İşi herkesten evvel duyan kıral (c)
Bunu başvekile isnâd ediyor; (d)
Çünkü başvekili olan Liberal (c)
Seni istemekte inad ediyor.²⁴ (d)*

Yukarıdaki mısralarda, birinci ve üçüncü mısralar kendi aralarında kafiyeli iken, ikinci ve dördüncü mısralar da kendi aralarında kafiyelendirilmiştir. Oyunun genelinde bu kullanıma uyulur.

OYUNUN ÖZETİ

Oyunun birinci faslında, Liberte, Kral Despot tarafından sarayda oturmaya mecbur edilmiş ve özgürlüğü kısıtlanmış bir genç kızdır. Büyük bir aşkla bağlı olduğu sevgilisi Nasyon ile görüşmesi engellenir. Kral Despot tarafından saraya hapsedilen ve sevgilisi ile görüşmesine izin verilmeyen Liberte, kendisi için özgürlüğün ancak kan ile mümkün olabileceğini, kaçmak ve sevgilisine kavuşmak için her şeyi göze alabileceğini söyler.

Liberte'nin Nasyon'a olan aşkı etrafta da duyulmaya başlar. Özellikle Liberte'yi sevmeyen ve Kral Despot'a da yakın olan bazı çevreler, bu konuda maksatlı dedikodular yayarak iki sevgilinin bir araya gelmesine büsbütün engel olmaya çalışır. Bu arada, Nasyon'un babası olan Başvekil Liberal de iki sevgilinin birleşmesi için gayret eder. Liberte ise, içine hapsediği saraydan hareket ederek dünyada kötülerin egemen olduğunu ve yaptıklarının cezasız kaldığını, iyilerin ise sevdiklerine kavuşamadıklarını düşünür.

Liberte, sevgilisi Nasyon'a kavuşmak için her şeyi göze almışken nedimesi Entim ve sarayda bulunan Enstrüman, onu bu sevdadan vazgeçirmeye çalışırlar. Aşkın da çok zaman aldatıcı olduğunu söyleyen Enstrüman, Liberte'yi bu inadından döndürmeye çalışır. Çünkü o da Kral Despot'un etrafındaki dalkavuklardan biridir ve iki sevgili aleyhine dedikodu üretenlerin başında gelir. Liberte, sevgilisi hakkında olumsuz düşünenleri sıralarken onlar üzerinden içinde yaşadığı toplumu da eleştirmekten geri durmaz. Toplumunu yönetenler, özellikle de Kral'ın etrafındaki dalkavuklar, insanları bezdirir ve milleti bir bedbinlik hissi esir alır. Liberte'nin sevgilisi Nasyon ise halk tarafından sevilir. Liberte, oyunun birinci faslında, uzun bir monologla saray içindeki entrikaları ve halkın nasıl aldatıldığını anlatır.²⁵ Bu sözlerden Liberte'nin politikayla da ilgili olduğu anlaşılır. Oldukça uzun denebilecek bir başka monolog bölümünde de o, Başvekil olan Liberal'in günün birinde görevinden uzaklaştırılacağını; çünkü onun millete hizmet eden bir adam olduğunu ifade eder.

Oyunun ikinci faslının birinci meclisinde, Liberte uykudadır ve uykusunda sevgilisi Nasyon ile birlikte uzun bir söyleşiye dalmış-

tır. Sevgilisine kavuşamamaktan mustarip olan Nasyon, elinin kolunun bağlı olduğunu, meydanın canavarlara kaldığını söyler. Hem halkın içinde bulunduğu sefaletten hem de kendi durumundan şikâyet eder. Kendi içinde bulunduğu durum ile milletin durumu arasında paralellik kurar. Liberte de Kral'ın yanında mahpus, ancak kalbinin Nasyon'a ait olduğunu söylerken ona vatanını sevmesini öğütler; çünkü ona göre birisinin Liberte'yi sevebilmesi için, önce vatanını sevmesi gerekir. Burada, Liberte'nin kendisini vatani ile bütünleştirdiğini görmek mümkündür. Piyesin bu bölümlerinde, daha sonra da değineceğimiz alegori konusu net bir şekilde anlaşılır. Liberte, Despot'tan önceki hükümdarlar tarafından da hapsedildiğini, Kral Despot'un da tıpkı selefleri gibi kendisinden çekindiğini ifade eder. Liberte, Kral'ın gönlüne bir hürriyet hissi gibi girmek ve ona gerçekleri göstermek ister. Bunu yaptıktan sonra, Kral'ın da insafa geleceğine ve Nasyon'la beraberliğine izin vereceğine inanır. Buradan anlaşılır ki özellikle Liberte, tüm yaşananlardan, Kral'dan çok onun etrafındaki dalkavuk takımını sorumlu tutar.

Liberte, rüyasında birlikte olduğu Nasyon'un saraya kadar nasıl girebildiğine hayret ederken içinde bulunduğu mekânı tarif eder. Nasyon ise şimdi sarayda bir kaçak, bir suçlu gibi yaşadığını; ancak bunun bir gün muhakkak değişeceğini, o gün geldiğinde saraya bir millet, bir ordu gibi gireceğini ve kendisine acı çektirenlerden bunun hesabını soracağını söyler.

Oyunun ikinci faslının ikinci meclisinde, Kral Despot ile Liberte birliktedirler. Despot, Liberte'ye niçin bu kadar inatçı olduğunu sorar; ona göre, inadı yüzünden sarayda hapis hayatı yaşar. Liberte ise inatçı değil, sebatkâr olduğunu, güçsüz kaldığı için haksız ve basit bir inatçı gibi görüldüğünü belirtir. Liberte, içinde bulunduğu durumu, Despot'un durumu ile karşılaştırırken onun devleti, kendisinin ise milleti düşündüğünü; onun gaflet, kendisinin ise sebat içerisinde; kendisinin inatçı, onunsa riyakâr olduğunu iddia eder. Despot ise Liberte'nin bu suçlamalarına cevap vermez, gönlünü ona kaptırdığını söylemekle yetinir. Kral'ın bu itirafı karşısında uzun bir monolog söyleyen Liberte, duyduklarına inanmaya niyetli değildir. Kral'ı etrafındaki dalkavuklara karşı uyarır. Bir Kral için felaket anlamına gelen "tebaasının gözünden düşmek", onun için de mukadderdir

Oyunun üçüncü faslında kalabalık bir grup vardır. Oyunun hemen tüm karakter ve tipleri bu fasılda birlikte görünür. Etrafındakilerle söyleşen Kral Despot, onlardan ahali arasındaki söylenti ve

olaylar hakkında bilgi alır. Ona, ahalinin bir ihtilal hazırlığı içinde olduğu ve Liberal'in de bu durumdan faydalanarak şehzade²⁶ ile birlikte cumhuriyet rejimine hazırlandığı dedikoduları iletilir. Buradan hareketle Kral Despot'tan şehzadeyi sürgüne göndermesi istenirse de o bunu kabul etmez. Bunun üzerine Despot'un etrafındakiler Liberal'in sürülmesini talep ederler ve bunda ısrarcı olurlar. Bunun gerçekleşmemesi durumunda ise, topluca istifa edeceklerini bildirirler. İçlerinden bazıları Liberte'nin de muhakkak sarayda alıkonulmasını, yoksa bu işin sonunun bir felakete varacağını söyler. Daha sonra bu kalabalık gruba Başvekil Liberal de katılır. Mecliste diğerlerinin de bulunmasından memnun olan Liberal'in geliş sebebi, oğlu Nasyon ile Liberte'nin bir araya gelmesini sağlayabilmektir. Nasyon'un halkın sevgilisi olduğunu söyleyen Liberal, Despot'a, selefinin²⁷ Liberte ile Nasyon'un vuslatına engel olduğunu, sonunda da tahtını bırakmak mecburiyetinde kaldığını hatırlatır. Ancak burada da bir önceki Kral'ı kabahatli bulmayan Liberal, bu vuslata Kral'ın etrafındakilerin engel olduğunu söyleyerek Despot'a kendisinin de aynı durumda olduğunu ima eder. Despot'a iki sevgilinin vuslatına engel olmaması çağrısında bulunan Başvekil, böylelikle onun da halkın gönlünde taht kurabileceğini söyler. Bunun üzerine Despot, etrafındakilerin de fikrini sorar; ancak onlar Liberal'e muhalefet ederler. Despot da ulemanın toplanmasını emreder. Neticede Despot'un etrafındakilerle Nasyon ve Liberte'nin de içinde bulunduğu bir meclis kurulur. Bu meclis, hem sarayda hem de toplum içinde görülen rahatsızlığa bir çare aramak amacıyla toplanır. Kral Despot, etrafında kaynayan kazanın farkındadır ve bir şeyler yapabilmek adına herkesin düşüncesini öğrenmek niyetindedir. Despot, bu mecliste Liberte ile Nasyon'un bir araya gelmesine izin verdiğini açıklar. Bu habere çok sevinen âşıklar yaşadıklarına inanmakta güçlük çekerler. Despot'un dalkavukları bu durumdan hiç memnun olmadığı hâlde, toplumun önemli bir kesiminde memnuniyet hissi göze çarpar. Ancak ahali arasında duyulan "Yaşasın Başvekil, yaşasın Liberal!" gibi nidalardan huzursuz olan Kral Despot, bu iyiliğin Başvekil Liberal'e mal edileceği endişesiyle dalkavuklarının da isteğiyle Liberal'in azledilmesi ve sürülmesi fikrine razı olur. *Liberte*, Liberal'in sürgüne gönderilmesiyle sona erer.

OYUNDAKİ ŞAHISLAR KADROSU VE ALEGORİ

Oyunun başkahramanı olan ve esere ismini de veren Liberte, aslında "hürriyet" anlamına gelen ve aynı zamanda Fransız İhtila-

li'nin de simge sözcüklerinden biridir. Oyunda hürriyet fikri, Liberte'nin şahsında temsil edilir. Bunun içindir ki o, her zaman özgürlüğüne düşkün ve inatçı bir karakter olmuştur. Sevdiğine kavuşmak için verdiği mücadele, her şeyden önemlidir. Bu uğurda her şeyi göze alır. Liberte, tıpkı temsil ettiği hürriyet fikri gibi, hayatının önemli bir kısmını hapsedilmiş olarak geçirir. Çünkü etrafındakiler ondan çekinir, onun serbest kalması durumunda kendilerine zarar vereceği düşünülür. Ondan çekinenlerin başında ise, Kral Despot ve adamları gelir. Çünkü hürriyet fikri en çok onları tehdit eder. Liberte'nin sevgilisi ise Nasyon'dur. Nasyon ya da orijinal imlasıyla "nation", Fransızcada "millet" anlamına gelen bir sözcüktür. Liberte ile Nasyon'un aşkı da hürriyet ile milletin aşkını simgeler. Bu iki sevgilinin birbirini bu kadar sevmesi ve bir araya gelmek için de bu kadar güçlüğü katlanmasının nedeni, millet ile hürriyetin birbirlerinden ayrılamayan iki kavram olmasından ileri gelir. Oyunda, Liberte ve Nasyon isimli kahramanların en önemli özellikleri inatçı ve tüm zorluklara karşı kararlı olmalarıdır.

Oyundaki bir başka önemli şahıs da Kral Despot'tur. Burada, Despot isimli şahıs vasıtasıyla alegorik bir unsur olarak Sultan II. Abdülhamid söz konusu edilir. Tahta çıktığı ilk dönemde, kendisini tahta çıkaranlara Meşrutiyet'i ilan etme, yani bir anlamda Liberte ile Nasyon'un vuslatını gerçekleştirme sözü veren II. Abdülhamid, bu konuda isteksizdir.²⁸ Çünkü o da bütün hükümdarlar gibi hürriyet fikrinden, hele bu fikrin millet içinde taraftar bulmasından yana değildir. Oyunda, "Despot" gibi acımasız ve baskıcı anlamına gelen bir sözcük ile simgelenen Sultan II. Abdülhamid, devrinde yaşanan karmaşa ve huzursuzlukların sorumlusu olarak gösterilse de hem Liberte, hem de Nasyon, bütün olup bitenlerde Kral Despot kadar, etrafındakilerin de sorumlu olduğunu düşünürler.²⁹ Dolayısıyla tüm oyun boyunca, Sultan II. Abdülhamid; yine de her şeyin tek sorumlusu olarak gösterilmez. Etrafındaki dalkavukların bu işlerdeki payı da ortaya çıkarılmaya çalışılır. Kral Despot, sarsılmaz bir inatla oyunun sonuna kadar Liberte ile Nasyon'un vuslatına engel olsa da oyunun sonunda kurulan mecliste ve kamuoyunda çoğunluğun bu vuslattan yana tavır koymasıyla yumuşar ve sevgililerin kavuşmalarına izin verir. Bilindiği gibi Sultan II. Abdülhamid, tahta çıktığı ilk yıl, başta Midhat Paşa olmak üzere çevresindekilere verdiği söz gereği Meşrutiyet'i ilan etmeyi kabul eder ve geçici de olsa hürriyet ortamının oluşmasını sağlar. Ancak oyunda Kral Despot, bütün olup bitenlerden sonra Başvekil Liberal'in prestij sa-

hibi olduğunu görünce onu azletmekten ve sürmekten de çekinmez. Gerçekten de Sultan II. Abdülhamid, anayasanın verdiği yetkiye dayanarak bir süre sonra Meşrutiyet'i sonlandırır ve Sadrazam Midhat Paşa'yı sürgüne gönderir.

Başvekil Liberal de oyundaki önemli şahıslardan biridir. Liberal sözcüğü, daha çok "özgürlük" ve "yeniliğe açık" anlamında kullanılır. Oyunda, Liberal isimli şahıstan kastedilen, Tanzimat döneminin meşhur sadrazamlarından Midhat Paşa'dır. Midhat Paşa, Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve Türkiye'nin ilk anayasası olan Kânûn-i Esâsî'nin hazırlanmasında önemli katkıları olmuş, Türk siyasî hayatında hürriyet düşüncesinin etkin olabilmesi için çalışmış bir devlet adamı olarak bilinir.³⁰ Oyunda da Liberal, Kral Despot'un ve özellikle etrafındaki dalkavuk takımının tüm engellemelerine karşılık Liberte ile Nasyon'un kavuşabilmeleri için uğraş verir. Bir aralık başarılı olmasına ve bu iki sevgilinin vuslatına şahitlik etmesine rağmen kendisi için aynı mutluluğu yaşayamaz; Kral Despot tarafından görevinden azledilir ve sürgüne gönderilir. Midhat Paşa da, Meşrutiyet'in ilga edilmesinin ardından görevden alınmış ve sürgüne gönderilmiştir. Her şeye rağmen hürriyet düşüncesine inanan bir oyun kahramanı olarak Liberal, oyunun sonunda siyasî rakiplerinin tertiplemediği ve Kral'ın da onay verdiği komplo karşısında tevekkülle hareket eder ve sürgüne gitmek üzere saraydan ayrılır.

Oyundaki birinci derecede önem taşıyan diğer bir şahıs da, Liberte'nin sevgilisi Nasyon'dur. Yukarıda da belirtildiği gibi Fransızca "nation" sözcüğünün Türkçe telaffuzu olan Nasyon, "millet, ulus" anlamına gelir. Fransız İhtilali sonrası yaygınlık kazanmış ve "liberte" ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Oyunda da Nasyon'un Liberte'ye olan aşkı büyüktür. Ancak bu aşkın vuslatla sonuçlanmasına izin verilmez. Liberte, Kral Despot tarafından sarayda hapsedilirken Nasyon'un da saraya girmesine izin verilmez ve âşıkların kavuşmaları böylece engellenir. Ancak Nasyon da tıpkı sevgilisi Liberte gibi, kararlı bir gençtir. Ne olursa olsun sevdiğine kavuşacağı inancı içindedir ve yılgınlığa düşmez. Oyunun sonunda kısa süreliğine de olsa Liberte'ye kavuşur; ancak bu mutluluk uzun süre devam etmez.

Abdülhak Hamid'in *Liberte* isimli bu oyununda, gerçek kişi, zaman ve mekânlar söz konusu edilir; ancak oyunun alegorik olması nedeniyle bunlar açıkça belirtilmez. Oyunun şahıslar kadrosunu açıkladığımız yukarıdaki bölümde de görüldüğü gibi, isim sembo-

lizasyonu metodu ile gerçek kişiler alegorik olarak temsil edilirken zaman ve mekân da açıkça ifade edilmez. Oyunda ana mekân olarak saray söz konusu edilirken bunun hangi saray ya da hangi ülkenin hükümet merkezi olduğu konularında bir bilgi yer almaz. Liberte sarayda hapsedilir, Liberal ve diğerlerinin toplandığı meclis de saraydadır. Oyun, Sultan II. Abdülhamid ve etrafındakilerin alegorik bir hikâyesi olduğuna göre, bu sarayın Yıldız Sarayı olduğu düşünülebilir. Eserde, Liberte'nin ağzından içinde yaşadığı saray, âdeta bir kötülükler kapısı olarak tarif edilir. Oyunda "belirli" bir "zaman" kavramından bahsedilemez. Olayların ne kadarlık bir zaman diliminde geçtiği, hangi yılda ya da mevsimde bulunduğu dair bir işaret yoktur. Ancak oyunun Sultan II. Abdülhamid'in I. Meşrutiyet'i ilan etmek üzere olduğu bir dönemde geçtiği düşünüldüğünde, içinde bulunulan zaman dilimi olarak 1876 yılı ifade edilebilir. Bu, oyunun tarihî zamanıdır.

SONUÇ

Abdülhak Hamid'in *Liberte* isimli manzum oyunu, onun bu dönemde yayımlanan manzum oyunları içinde, dili en sade ve anlaşılır olanıdır. Eserdeki Arapça ve Farsça kökenli sözcük sayısı, diğer manzum oyunlarına göre oldukça sınırlıdır. *Liberte*'nin Hamid'in aruz ölçüsüyle yazılan manzum oyunlarına göre daha sade bir dile sahip olması, eserde aruz ölçüsü yerine, yeni bir "janr"ın denenmiş olmasından da ileri gelebilir. Bununla birlikte, eserin yayımlanabilmesi için en az 36 yıl beklemiş olduğundan, makalemizin giriş bölümünde bahsetmiştik. Bu uzun bekleyiş, eserin dilini olumlu yönde etkilemiş olabilir. *Liberte*'yi ancak Meşrutiyet'ten sonra, yani dilin sadeleştirilmesi konusunda bazı çalışmaların yapıldığı bir dönemde yayımlayabilen Hamid, dildeki bu sadeleşme eğilimini dikkate almış ve eserine bu yönde bir müdahalede bulunmuş da olabilir. Eserde kullanılan bu sade Türkçe, onun üslubunu da doğrudan etkiler. *Liberte*, Hamid'in manzum tiyatroları içinde kolayca anlaşılabilir bir eserdir. Bu bakımdan okunmaya, anlaşılmaya ve sahnelenmeye müsaittir. Abdülhak Hamid, "*hürriyetin istibdad elinde ne hâle geldiğini ve bir milletin o hürriyete ne derecelerde müştak ve muhtaç olduğunu göstermek için*" yazdığı bu eserinin yeterince ilgi görmemesinden ve çok elverişli olduğunu düşündüğü hâlde sahnelenmemesinden şikâyet eder. Ona göre, sahneye uygun olmadığı düşünülen tiyatro eserleri içinde, sahne için en uygun olanı *Liberte*'dir.³¹ Bu konuda haklı olan Hamid'in bu eserinin, sahnelenmek anlamında di-

ğerleri ile aynı kefeye konulamayacağı açıktır. İlgi çekici bir konuya sahip, görece daha kısa ve düzenli bir eser olması da onun ilgi görmesini kolaylaştıracak unsurlardır.

Hamid'in bu oyununu, manzum olarak yazılmış bir tiyatro eseri olmasına rağmen, kolayca trajedi olarak nitelendirmek mümkün değildir. Onun, diğer trajedilerinin yanında, bu eseri bazı farklılıklar gösterir. *Liberte*'de şahıslar, tarihten ya da mitolojiden alınmış değildir. Hamid, yaşadığı devri anlatan bir oyun yazmış, şahısları da o devrin içinden seçmiştir. Buna karşılık, oyun şahıslarının içinde, yüce kabul edilen saltanat soyundan gelenlerin, ayrıca devlet erkânı içinde görev alan önemli kişilerin var olması, aynı zamanda soyut birtakım kavramların kişileştirilerek oyunda yer edinmesi, eseri onun diğer tiyatro oyunları arasında farklı bir noktaya taşır. Bunların yanında, birbirlerini seven ama kavuşamayan âşıkların varlığı, bu aşka güçlü ve gaddar bir hükümdarın engel olması, Hamid'in diğer bazı oyunlarında da rastlanabilecek trajik unsurlar olmakla birlikte, eserin sonunda herhangi bir ölüm ya da intihar vakası olmaması, onu klasik anlamda bir trajedi eseri olmaktan uzaklaştırır. Hamid, eserini tanıtırken "facia" ifadesini kullanarak onun "trajik" boyutuna göndermede bulunur. Ancak burada oyun kahramanlarının yaşadıkları kişisel trajediden çok, soylu düşüncelerin mahkûm oldukları akıbetin trajik tarafı üzerinde durulmuştur.

Abdülhak Hamid'in *Liberte* isimli bu oyunu, birkaç açıdan önem taşır. Her şeyden önce bu oyun, Hamid'in aruz ölçüsünü kullanmayı kendi geliştirdiği yeni "janr"ını denediği bir oyundur. Ayrıca oyunda, gerçek kişilere ve kavramlara birtakım sembolik isimler kullanılarak yer verilmiştir. Bu durum, daha önce de belirttiğimiz gibi, oyunu alegorik bir yapıya sokarken diğer taraftan da yazıldığı dönemde yayımlanmasına engel olur. Ancak oyunun bu özelliği, Hamid'in sadece kişisel dünyası içinde yaşamadığını, onun devrinin siyasî ve sosyal meselelerine karşı da oldukça duyarlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Oyundan anlaşıldığı kadarıyla Hamid, Sultan II. Abdülhamid'in özgürlük konusundaki tutumunu eleştirirken Midhat Paşa'nın anayasa, meşrutiyet ve hürriyet yanlısı fikirlerini destekler. Bu, Tanzimat aydınları arasında yaygınlığı olan önemli bir tavidir. Şekle ve içeriğe dâhil bu yönleriyle *Liberte*, Hamid'in üzerinde durulması gereken manzum oyunlarından biri olmakla birlikte, Sultan II. Abdülhamid gibi ilgi çekici bir padişahı konu edinmesi dolayısıyla da ayrıca önemli bir eserdir.

DİPNOTLAR

- 1 İnci Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 59.
- 2 Gündüz Akıncı, Hamid'in hâtıralarında Ali Haydar Bey'i üstadı olarak kabul ettiğini ifade eder ve Hamid'in etkilendiğini düşündüğü piyeslerin bir listesini verir. Bk. Gündüz Akıncı, *Abdülhak Hamid Tarhan, Hayatı, Eserleri ve Sanatı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1954, s. 27.
- 3 Niyazi Akı, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1989, s. 107.
- 4 Eser, *Türk Yurdu* dergisininin 1 Nisan 1329 tarihli 4. cildi ile 10 Kânunuevvel 1329 tarihli 5. cildi arasında yayımlanır.
- 5 Bizim tespitimize göre bu eser, Hamid'in sağlığında kitap olarak yayımlanmamıştır. Yıllar sonra, Hamid'in diğer bütün eserlerini olduğu gibi, bu eserini de yeni harflere aktararak yayımlayan İnci Enginün olmuştur. Bk. *Abdülhak Hamid Tarhan, Tiyatroları I: Sabr ü Sebat/İçli Kız/Liberte/Yadigâr-ı Harb*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s. 199-270. (Yazımızda biz de bu baskıdan faydalandık.) Ömer Faruk Akün, Hamid'in basılı eserlerini detaylı bir şekilde incelediği makalesinde *Liberte*'den söz etmez. Bunun nedeni, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, eserin kitap olarak yayımlanmaması olmalıdır. Bk. Ömer Faruk Akün, "Abdülhak Hamid'in Basılı Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 15, İstanbul, 1967, s. 107-158.
- 6 Süleyman Nazif, "Liberte Hakkında Birkaç Söz", *Türk Yurdu*, c. 2-3, 4 Nisan 1329, s. 385.
- 7 Gökhan Çetinsaya - Tufan Buzpınar, "Midhat Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 30, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 95.
- 8 Süleyman Nazif, *agm.*, s. 385.
- 9 *Agm.*, s. 385.
- 10 *Abdülhak Hamid'in Hâtıraları*, (hızl. İnci Enginün), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, s. 415.
- 11 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005, s. 434-449.
- 12 Ali Püsküllüoğlu, *Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü*, Arkadaş Yay., Ankara 2003, s. 31.
- 13 *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Alegori", c. 1, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 102.
- 14 Alegori ile ilgili bk. Emin Özdemir, *Örneklili Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 13-14.
- 15 Süleyman Nazif, *agm.*, s. 385.
- 16 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 412.
- 17 Eserin alegorik açıdan farklı bir değerlendirmesi için bk. İhsan Sâfi, *Mahpus Şarkısı*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 187-211.
- 18 Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul, 2006, s. 508.
- 19 Abdülhak Hamid'in oluşturmaya çalıştığı bu yeni "janr" hakkında bk. Gürkan Yavaş, "Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatında Manzum Tiyatro", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2008, s. 61-69).
- 20 Bu konuda ayrıca bk. Hasan Kolcu, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 57-58.
- 21 Tarhan, *Tiyatroları I: Sabr ü Sebat/İçli Kız/Liberte/Yadigâr-ı Harb*, s. 199.
- 22 *Abdülhak Hamid'in Hâtıraları*, s. 416.
- 23 Süleyman Nazif, *agm.*, s. 386.
- 24 Tarhan, *Tiyatroları I: Sabr ü Sebat/İçli Kız/Liberte/Yadigâr-ı Harb*, s. 209.
- 25 *Age.*, s. 218-221.
- 26 Burada kastedilen Sultan V. Murat'tır. Abdülhamid'den önce kısa bir süre saltanat süren V. Murat, Abdülhamid iktidarı boyunca gözlem altında tutulmuş ve bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.
- 27 Burada kastedilen Sultan Abdülaziz'dir. Özellikle saltanatının son dönemlerinde müstebit bir padişah olarak görülen Abdülaziz, tahttan bir darbe ile indirilmiştir.
- 28 Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkması, ardından Meşrutiyet'i ilan etmek için başta Mithat Paşa olmak üzere çevresindekilerle yaptığı pazarlıkların ayrıntıları için bk. Koloğlu, *age.*, s. 108-114, 133-149.

- ²⁹ Bu düşünce Hamid'in hemen tüm manzum oyunlarında görünür. O, körü körüne saltanat sahibini suçlamak yerine, onun kadar etrafındaki dalkavukların da sorumlu olduğuna dikkat çeker ve bu noktada gerçekçi bir yaklaşım gösterir. Bu durum, onun *Sardanapal* isimli manzum piyesinde de böyledir.
- ³⁰ Midhat Paşa ile ilgili olarak bk. Süleyman Kani İrtem, *Birinci Meşrutiyet ve Sultan Abdülhamid: Midhat Paşa/Abdülhamid Kavgasının İç Yüzü*, Temel Yayınları, İstanbul, 2004. Hamid, hâtıralarında Midhat Paşa'ya özellikle değinir ve onun sadarettten azledilip sürgüne gönderilmesine çok üzüldüğünü, bu üzüntüsünü göstermek amacıyla Paris Büyükelçiliği'ndeki görevinden istifa ettiğini; ancak bunun Sefir Sadık Paşa tarafından kabul edilmediğini, bunun üzerine kendisinin de olaylara tepki göstermek için bu oyunu yazdığını belirtir. Ancak oyunda sadece Midhat Paşa'nın sürgüne gönderilmesini yazabildiğini, sürgünden sonraki çileli hayatını söz konusu edemediğini belirten Hamid, buna gerekece olarak da memurluk hayatını ve zaman yokluğunu ileri sürer. Bk. *Abdülhak Hamid'in Hâtıraları*, s. 415-416.
- ³¹ *Abdülhak Hamid'in Hâtıraları*, s. 415.

KAYNAKÇA

- Akı, Niyazi, *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1989.
- Akıncı, Gündüz, *Abdülhak Hamid Tarhan, Hayatı, Eserleri ve Sanatı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1954.
- Akün, Ömer Faruk, "Abdülhak Hamid'in Basılı Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 15, İstanbul, 1967, s. 107-158.
- Çetinsaya, Gökhan - Buzpinar, Tufan, "Midhat Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c. 30, İstanbul, 2005, s. 95.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Enginün, İnci, *Abdülhak Hamid Tarhan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- İrtem, Süleyman Kani, *Birinci Meşrutiyet ve Sultan Abdülhamid: Midhat Paşa/Abdülhamid Kavgasının İç Yüzü*, Temel Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kolcu, Hasan, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- Koloğlu, Orhan, *Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özdemir, Emin, *Örnekle Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2003.
- Sâfi, İhsan, *Mahpus Şarkısı*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Süleyman Nazif, "Liberte Hakkında Birkaç Söz", *Türk Yurdu*, c. 2-3, 4 Nisan 1329, s. 385.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul, 2006.
- Tarhan, Abdülhak Hamid, *Abdülhak Hamid'in Hâtıraları*, (hzl. İnci Enginün), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994.
- Tarhan, Abdülhak Hamid, *Tiyatroları I: Sabr ü Sebat/İçli Kız/Liberte/Yadigâr-ı Harb*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Alegori", c. 1, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977.
- Yavaş, Gürkan, "Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatında Manzum Tiyatro", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2008).